

BİR GRUP HAKKI OLARAK BARIŞ HAKKI

Yard. Doç. Dr. Berdal Aral

Fatih Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Özet:

Bu tebliğde bir insan hakkı olarak barış hakkı irdelenmektedir. Barış elbette ki yalnızca savaşın yokluğu anlamına gelmemektedir. Barış, aynı zamanda, insanın kendisini huzur içinde hissedebileceği bir uluslararası ortamın varlığını gerekli kılar. Bunun için hem ulusal ölçekteki hem de uluslararası düzeydeki çatışmaların adalet-ksenli olarak çözümünü gerekli kılar. Bunun yanı sıra, farklı kimliklere, dinlere, kültürlere ve medeniyetlere saygının barışının önemli koşulları arasında olduğunu belirtmek gerekir. Barış hakkı hem toplumların hem de bireylerin ve birey gruplarının sahip olduğu bir hak niteliğindedir. Barışın en önemli taşıyıcılarından birisi olan/olması gereken devletler, aynı zamanda uluslararası barıştan ve güven ortamından en fazla yararlanabilecek konumda olan aktörlerdir.

Bir insan hakkı olarak da tavsif edilebilen barış hakkı, yukarıdaki saptamanın da ortaya koyduğu gibi, bir grup hakkıdır. Bu hak bu yönüyle negatif ve bireysel hak niteliğindeki medenî ve siyasî haklardan ayrılmaktadır. Barış hakkı, aynı zamanda devletin müdahalesi gerektirdiği için pozitif sayılan ve bireylerin yanı sıra birey gruplarının da istifade ettiği iktisadi, sosyal ve kültürel haklardan da ayrılmaktadır; çünkü barış hakkına sahip olan birimler bireylerden başlayarak, gruplar, toplumlar ve hatta uluslararası toplumun bütünüdür. Bu hakkın sorumluluk yüklediği birimler ise yalnızca ulusal devletler değil, aynı zamanda başka devletler, bazı uluslararası örgütler ve ulusötesi başka bazı aktörlerdir.

Bu tebliğde hususiyetle barış hakkının neden bir insan hakkı olması gerektiği konusu üzerinde durulmaktadır. Bunun yanı sıra, barış hakkının nasıl silahsızlanmayla ve yoksullukla mücadeleyle birlikte düşünülmesi gerektiği ortaya konmaktadır. Bu bağlamda bu tebliğde şu sorular yanıtlanmaya çalışılmaktadır: Neden barış hakkından söz edilebilmektedir? Barış hakkı ne tür haklardan oluşmaktadır? Bu hakka sahip olan birimler hangileridir? Bu hakkın sorumluluk yüklediği özneler hangileridir?

RIGHT TO PEACE AS A GROUP RIGHT

Assist Prof. Berdal Aral

Fatih University Department of International Relations

Abstract

This presentation examines the “right to peace” as a collective human right. Peace cannot be defined simply as the absence of war. It also necessitates the presence of an international order in which the peaceable existence of individuals is secured. Because of this, the right to peace requires just solutions to conflicts at national as well as international levels. Besides, it has to be accepted that respect for different identities, religions, cultures and civilisations is a crucial prerequisite for peace. It is the peoples as well as individuals and social groups that are entitled to the right to peace. States, more so than any other actors, are the main carriers as well as the beneficiaries of peace.

BİR GRUP HAKKI OLARAK BARIŞ HAKKI

Tanım ve İçerik

Tüm insan hakları ve demokrasi-eksensiz söylemine, kabul edilen bunca sözleşme ve bildiriye, savaşı ve savaş tehdidini bertaraf edecek kurallaşmaya gidilmesine, bu hususta uluslararası organlar ve mekanizmalar tesis edilmesine rağmen, yirminci yüzyıl, bir çok soykırıma imza atılan, iki dünya savaşının ve pek çok başka uluslararası savaşın ve iç savaşın patlak verdiği ve bütün bunların sonucunda milyonlarca insanın telef olduğu bir yüzyıl olmuştur. Daha da acı olanı, insanlığın geleceği adına nice süslü püslü sözler verilmesine rağmen, savaşlardan daha fazla sayıda insan kendi rejimi tarafından katledilmiş ya da açlık ve benzeri yollarla ölüme terk edilmiştir. Kendisinde “insan hakları şampiyonluğu” vehmeden ve ısrarla “en özgür ülke” olduğunu iddia eden ABD, hiçbir meşruiyet ve hatta yasallık kaygısı taşımadan, iki ülkeyi – Afganistan ve Irak- işgal etmiş bulunmaktadır. Üstelik hem bu ülkelerde, Ebu Gureyb örneğinde olduğu gibi, gözaltına aldığı tutuklulara her türden işkence yapmış, hem de Küba’da kurmuş olduğu Guantanamo üssünde inşa ettiği hapisanede, birçoğu keyfi olarak buraya getirilmiş olan altı yüze yakın tutukluya tarihin gördüğü en acımasız işkence ve kötü muamele tekniklerini, bu kişilerin “yasa dışı savaşçı” oldukları bahanesine sığınarak reva görmüştür. Yirminci yüzyılda, modern teknolojinin devlet gibi örgütlü siyasî topluluklara sunduğu “halkı sıkı denetim altında tutma ve tüm toplumsal birimlere ve süreçlere nüfuz etme” imkânını, pek çok devlet tepe tepe kullanmıştır. Böylece sistematik şiddet, baskı ve katliamlar, insanlık tarihinde belki de en çok yirminci yüzyılda en kesif ve etkin bir şekilde hayata geçirilmiştir. Bütün bunlar, herhalde şu gözlemi haklı kılacaktır: geride bıraktığımız yüzyıl sözler ve icraatın çoğu zaman çeliştiği bir “iki yüzlülükler” yüzyılı olmuştur. “Barış hakkı”nın geçen yüzyıldan farklı olarak yirmi birinci yüzyılda hayata geçirilip geçirilemeyeceği ise büyük bir soru işaretidir.

Tanınmış uluslararası ilişkiler kuramcısı Kenneth N. Waltz’a göre, bütün çabalara rağmen bugün bile savaşların bir türlü sona erdirilememesi, değişik düşünürlerce şu iki farklı açıklama çerçevesine yaslanılarak açıklanmaktadır. Birinci açıklama: psikolojik nedenler. Buna göre, insanlar güç sahibi olma ve başkalarına karşı üstünlük sağlama güdüsüne sahiptir. İkinci açıklama: devletlerin iç yapıları. Buna göre, özellikle despotik rejimler ülkede iç bütünlüğü sağlamak için savaş çıkartmaktadır. Waltz’un ileri sürdüğü açıklama çerçevesi ise, uluslararası sistemin anarşik yapısını öne çıkarmaktadır. Bu son açıklama çerçevesine göre, uluslararası sistem içinde en başat rol oynayan birimler olan egemen devletler genellikle birbiriyle rekabet halindedir. Devletlere karşı yaptırım uygulayabilecek “uluslarüstü organlar” henüz zuhur etmediğinden, bu aktörlerin saldırgan davranışlarını engelleyebilecek etkili ve yetkili bir uluslararası hukuk düzeninden söz etmek mümkün değildir. Bu ise savaşın bir yöntem olarak kullanılmasına bugün de imkân sağlamaktadır.¹ Aslında, bu bölümde görüleceği gibi, barış hakkının gerçek anlamda hayata geçirilebilmesi için, Waltz’un dikkat çektiği unsurların tümünün farklı düzeylerde (bireysel, toplumsal, siyasal, ve sistemik) ele alınması gerekmektedir. Başka bir deyişle, bu sorun sadece (saldırgan amaçlı) savaşı yasaklayan uluslararası hukuk belgelerinin ve bu amaçla kurulmuş uluslararası örgütlerin çabalarıyla çözümlenebilecek denli basit değildir; aksine, ancak tüm dünyada demokratikleşme, daha yüksek insan hakları standartları, yoksullukla mücadele ve barış eğitimi gibi çok-boyutlu ve çok-katmanlı bir mücadele ortaya konabilirse, savaşları ve şiddeti makul sınırlara çekmek mümkün olacaktır.

Günlük kullanımda “barış hakkı”ndan söz edildiğinde, burada genellikle kastedilen, uluslararası ve ulusal ölçekte savaş ve çatışmaların olmamasıdır. Ne var ki, barışın oluşum şartları aynı zamanda savaş-dışı ve çatışma-dışı şartların da bir ürünüdür. Bu durumda uluslararası silâh ticareti, mülteciler ve yerlerinden edilmiş insanlar, yoksulluk, açlık ve insan hakları ihlalleri gibi sorunlar da barış hakkının kapsamına girmektedir. Nobel Barış Ödülü alan örgütler arasında 1978 yılında Cenevre’de yapılan bir toplantı sırasında, barışın anlamı konusunda yapılan şu geniş tanım, barış hakkının neden kapsamlı bir içeriğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır: “Barış, uluslararası ve ulusların içinde, birlikte varolma ve işbirliği ilişkilerinin itici

¹ Kenneth N. Waltz, “Explaining War”, Paul R. Viotti & Mark V. Kauppi, International Relations Theory, üçüncü baskı, Allyn and Bacon, Boston, Londra, Toronto, v.s., 1999, 130-144, ss.132-135.

gücüdür; bu sadece silâhlı çatışmaların yokluğu ile değil, fakat aynı zamanda özellikle 1948 Evrensel Bildirgesi'nde yer alan insanî değerlere saygı ile ve en üst düzeyde refah sağlama kaygısı ile nitelendirilen bir bütündür.”²

Barışın bir “insan hakkı” olarak kabul edilmesi ise, en azından şu anlamlara gelmektedir. Birincisi, bu konu hem bireylerin, hem halkların, hem de devletlerin hayatında büyük önem taşımaktadır. Bu hak bu denli önemli olmasına rağmen, kötü niyetli ya da ihtiraslı yöneticiler eliyle sūstimâl edilmeye çok müsaittir. İkincisi, “hak” olarak ilân edilmesi nedeniyle, hem bu hakkın önemi vurgulanmış, hem de “daha az etkili” korunma tedbirleri yoluyla güvence altına alınmasının pek de kolay olmayacağı vurgulanmaktadır. Üçüncüsü, böyle bir “hakkın” varlığının kabul edilmesi, “yükümlülüğü” olan öznelerin de varlığının kabul edilmesi demektir. Bu demektir ki, barışa tecavüz edenler, yasalar karşısında hesap verme mecburiyetiyle karşı karşıyadır.

Bütün insan haklarının temelinde barışın ve silâhsızlanmanın olduğunu bilmek gerekir. Savaş ve şiddetin olduğu yerde, bir yandan medenî ve siyasî haklar tecavüze uğrarken, bir yandan da kıt kaynaklar silâhlar ve savaş hazırlıkları için kullanıldığından, iktisadî, sosyal ve kültürel haklar da büyük zarar görür. Kalıcı barış ancak tüm insan haklarının güvence altına alındığı bir ortamda gerçekleşebilir. Bu çerçeveden bakıldığında, barış hakkı şu hak ve özgürlüklerden oluşmaktadır: İşkence ve kötü muamelenin yasaklanması; keyfî tutuklamaların ve fâili meçhul cinayetlerin sona ermesi; soykırımın, etnik temizliğin ve tecavüzün bir savaş stratejisi olarak tamamen ortadan kaldırılması; hukukun üstünlüğü ilkesinin hüküm sürdüğü bir ortamda yaşama hakkı; her türden şiddetten masun olma hakkı; her türden ayrımcılığın ortadan kaldırılması; yoksulluğun kökünün kazanması; kişilerin gıda ve ilaç ihtiyaçlarının giderilmesi ve en temel sosyal hizmetlerden yararlanmasına imkân sağlanması; insan hayatı için gerekli olan minimum yaşam standardının güvence altına alınması; eğitim hakkı; çocuğun fiziksel, zihnî, manevî ve ahlakî yönden gelişimine uygun çevresel ve toplumsal şartların ihdas edilmesi; herkesin karar verme ve sorun-çözme süreçlerine aktif olarak katılmasına imkân sağlanması.³

Bütün bu nedenlerle, barış, ancak başka kavramlar, değerler ve uluslararası süreçlerle arasındaki diyalektik ilişki içinde anlaşıldığında, anlam bütünlüğüne ve açıklığına kavuşacaktır. Kalkınma, silâhsızlanma, güvenlik, insan hakları ve çevrenin korunması, bunlar arasında en başta gelenlerdir. O halde barışın bir olumsuz bir de olumlu yönü olduğunu söylememiz gerekir: savaşın olmaması (olumsuz), barışçı bir dünyanın inşa edilmesi (olumlu).⁴ Bir hukuk kavramı olarak barış, bir haklar ve yükümlülükler toplamı olarak, aslî bir değer olan barışın korunmasını amaçlar. Barış hakkı devletlerin, halkların ve bireylerin birbiriyle özdeş olmayan hak ve yükümlülüklerinin toplamıdır. Burada sözü edilen her bir öznenin, uluslararası sistem içinde tuttukları konuma uygun olarak kendi özel sorumluluğu vardır. O halde, barış hakkı, insan haklarının, halkların haklarının ve devletlerin haklarının kesişim noktasında yer alan bir haktır.⁵

Uluslararası belgelerde, barış hakkından yararlanacak olan muhatabın, öncelikle, bir devletin tüm vatandaşları anlamında halklar olduğu belirtilmektedir. Örneğin 1981 yılında Afrika devletleri arasında imzalanıp 1986'da yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halklar Hakları Yasası'nın⁶ 23. maddesi şöyledir :

“1. Tüm halkların ulusal ve uluslararası düzeyde barış ve güvenlik içinde yaşama hakkı vardır. Birleşmiş Milletler Andlaşması'nda üstü kapalı olarak ifade edilen ve Afrika Birliği Örgütüncü teyit edilen dayanışma ve dostça ilişkiler ilkesi Devletler arasındaki ilişkileri yönlendirecektir.” (vurgu benim)

² İbrahim Ö. Kaboğlu, “‘Dayanışma Hakları’nın Hukuksal Değeri : Soyut Talepler mi, İnsan Hakları mı?”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt : 13, 1991, 37-48, s.40.

³ The Human Right to Peace and Disarmament-The People's Movement for Human Rights Education. <http://www.pdhre.org/rights/peace.html>

⁴ Adrian Nastase, “The Right to Peace”, M. Bedjaoui (der.), *International Law : Achievements and Prospects*, (Hollanda, UNESCO, 1991), 1219-1231, s.1222.

⁵ *A.g.e.*, ss.1224-1225.

⁶ African Charter on Human and Peoples' Rights, 1981, Ian Brownlie, *Basic Documents on Human Rights*, üçüncü baskı, (Oxford, Clarendon Press, 1992), 551-566.

BM Genel Kurulunca 1984 yılında kabul edilen Halkların Barış Hakkına dair Bildiri⁷ de, benzer şekilde “halklar”ın barış hakkından söz etmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bir öznenin barış hakkı kapsamında sahip olduğu haklar, aynı zamanda başka bir öznenin yükümlülüğüdür. O nedenle, bir devletin saldırgan davranışlardan masun olma hakkından söz ettiğimiz zaman, başka devletlerin saldırmama yükümlülüğü olduğunu ihsas etmiş olmaktadır.⁸ Benzer şekilde, bireylerin barış hakkından söz edildiği zaman, bunun karşısında hem başka bireylerin, hem de devletlerin ve halkların buna tekabül eden sorumlulukları olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Bütün bu yönleri dikkate alındığında, barış hakkının mutlak bir hak olduğunu ve muhataplarına, erga omnes, yani uluslararası toplumun bütününe yönelik bir yükümlülük getirdiğini belirtmek gerekir.⁹

Barış hakkını hayata geçirmekle yükümlü olan aktörler içinde en başta geleni devletlerdir. Örneğin 1945 yılında kabul ve ilân edilen BM Kurucu Andlaşması'nın 2(3). maddesine göre “Tüm Üyeler, uluslararası uyuşmazlıklarını uluslararası barış ve güvenliği ve adâleti tehlikeye düşürmeyecek şekilde, barışçı yollarla çözümleyeceklerdir.”¹⁰ (vurgu benim) BM örgütüne sadece devletler üye olabildiğinden, burada sözü edilen “üyeler” doğal olarak devletlerdir. BM Andlaşması'nın 2(4). maddesi, devletlerin uluslararası ilişkilerinde silâhlı güç kullanmalarını yasakladığı gibi, güç tehdidine başvurmalarını da yasaklamaktadır. Buna göre, bir devletin başka bir devlete karşı yöneltilmiş olan silâhlı bir saldırıda ya da daha genel olarak saldırganlıkta bulunması yasaklanmış olmaktadır.¹¹ 1965 yılında kabul edilen Devletlerin İçişlerine Karışılmasının Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunmasına İlişkin Bildiri ise, bir yandan “silâhlı müdahaleyi”, bir yandan da “her türlü başka müdahaleyi ve Devletin şahsına ya da siyasi, iktisadi ve kültürel unsurlarına yönelik tehdit girişimlerini” reddetmektedir.¹² (I. paragraf)

Uluslararası ilişkilerde güç kullanma yasağının en önemli istisnası, BM Andlaşması'nın 51. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa hakkıdır. Bir devletin tek başına ya da başka devletlerle müştereken kullanabileceği bu hak, ancak “silahlı bir saldırı”ya uğranılması durumunda söz konusu olabilmektedir. Uluslararası hukukun izin verdiği meşru müdafaa hakkı kapsamında alınan silâhlı tedbirlerin yasallığını değerlendirmek ise, bu hakkı kullanan devlete değil, uluslararası topluma ait bir yetkidir. Bunun nedeni şudur: tek başına ve müşterek meşru müdafaa hakkının koşulları uluslararası hukukça belirlenmiştir. O nedenle, tabiidir ki, meşru müdafaa hakkını kullanmakta olan bir devlet, Güvenlik Konseyi bu uyuşmazlığa ilişkin bağlayıcı (aynı zamanda, ‘etkili’) bir karar aldığı andan itibaren, almış olduğu askerî tedbirlere son vermelidir. Yine, uluslararası barış ve güvenliğe zarar veren bir devlete ya da devletler grubuna karşı, BM Güvenlik Konseyi güç kullanmaya karar vererek “askerî zorlama tedbirleri” alırsa, bu kapsamdaki askerî güç kullanımına iştirak eden devletler uluslararası hukuku ihlâl etmiş olmazlar.

BM örgütünün kuruluş amacı, her şeyden önce, tüm dünyada barışı ve güvenliği tesis etmek ve böylece yeni dünya savaşlarına ya da bölgesel savaşlara yol vermemektir. Bu “barış” vurgusu hem BM Andlaşması'nın Önsözünde, hem de bazı maddelerinde açıkça görülmektedir: “Biz Birleşmiş Milletler halkları; bir ömür boyunca iki kez insanlığa anlatılması olanaksız acılar çektiren savaş felâketinden gelecek kuşakları korumağa,...hoşgörü ile davranmağa ve iyi komşuluk anlayışıyla, birbirimizle barış içinde yaşamağa, uluslararası barış ve güvenliği korumak için güçlerimizi birleştirmeğe, ortak çıkarların gerektirdiği durumlar dışında, silâhlı kuvvet kullanılmamasını, bu konuda ilkeler kabulü ve yöntemler konulması yoluyla, sağlamağa...karar verdik.” BM'in kurulmasındaki en önemli amil, bir kez daha bir büyük

⁷ Declaration on the Right of Peoples to Peace, G.A. res. 39/11, annex, 39 U.N. GAOR Supp. (No. 51) at 22, U.N. Doc. A/39/51 (1984), <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/q3drpp.htm>

⁸ Nastase, *a.g.e.*, s.1225.

⁹ *A.g.e.*

¹⁰ Charter of the United Nations, 26 Haziran 1945, (United Nations, New York).

¹¹ Belatchew Asrat, *Prohibition of Force Under the UN Charter: A Study of Article 2(4)*, (Uppsala, Iustus Förlag, 1991), s.210.

¹² United Nations General Assembly Resolution 2131(XX), Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of their Independence and Sovereignty, 21 Aralık 1965, <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/218/94/IMG/NRO21894.pdf>

savaşla ve genel olarak savaşlarla karşılaşmamak için, devletlerin dış politikalarında savaşı meşru bir yöntem olarak görmelerine engel olmaktadır. Bu evrensel örgüt, aynı zamanda insanlığın ortak bir kaderde birleştiğini ve bütünleştiğini ilân etmekteydi. Buna göre, uluslararası toplumun bir üyesine karşı yapılan saldırı, tüm insanlık ailesine yapılmışçasına tel'in edilecektir. BM Kurucu Andlaşması'nın kabulü ve bu çerçevede BM örgütünün kuruluşu, uluslararası toplumun değerler skalası içinde "uluslararası barış ve güvenlik" kavramsallaştırması içinde yer alan "barış"a en üst bir değer atfedildiğini göstermekteydi. Zaten konumuz bağlamında önem taşıyan andlaşma maddeleri de bu fikir etrafında formüle edilmiştir:

1. Madde: Birleşmiş Milletler'in amaçları şunlardır:

1(1). Madde: "Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve...barışın maruz kalacağı tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak ve saldırı eylemini ya da barışın başka yoldan bozulması durumunda ortadan kaldırmak üzere, etkin ortak önlemleri almak, barışın bozulmasına neden olabilecek uluslararası uyuşmazlıkların ya da durumların düzeltilmesini ya da çözümünü, adâlet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak, barışçı yollarla gerçekleştirmek;"

1(2). madde : Birleşmiş Milletler'in bir amacı da "uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini tayini ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek, ve evrensel barışı güçlendirmek için diğer uygun tedbirleri almaktır."

2(3). madde : "Tüm Üyeler, uluslararası uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği, ve adâleti tehlikeye düşürmeyecek şekilde, barışçı yollarla çözümleyeceklerdir."

BM Andlaşması'nın VII. Bölümü ise, uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye girmesi halinde, bağlayıcı karar alma yetkisiyle donatılmış olan Güvenlik Konseyi'nin ne tür davranış seçeneğine sahip olduğunu bildirmektedir. Burada yer alan maddeler, Konsey'e, saldırgan devlet(ler)e karşı askeri güç kullanma yetkisine kadar gidebilecek çeşitli yaptırım seçenekleri sunmaktadır.

Ne yazık ki, BM örgütüne rağmen, son atmış yılda dünyada savaş ve çatışmaların hiç eksik olmadığı görülmüştür. "Geniş" anlamdaki barış bir tarafa, askerî olarak bile barış bir türlü gerçekleşmemiştir. Bunun bir nedeni, özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği liderliğindeki kapitalist ve sosyalist bloklar arasındaki kutuplaşma nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nin veto mekanizması yoluyla aktif tavır alma imkânından mahrum kalmasıdır. 1990'ların başlarında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Güvenlik Konseyi'nin eskisine oranla daha etkin işleyen bir organ haline geldiği gözlenmiştir. Ne var ki, bu kez de Güvenlik Konseyi'nin ilkesel bir tutarlılık içinde davranmaktan kaçınması temel bir sorun haline gelmiştir. 1990 Ağustos'unda Kuveyt'i işgal eden Irak'a karşı Konsey, BM Andlaşması'nda öngörülen yaptırım mekanizmalarını çok etkin bir şekilde işletip sonunda Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için ABD liderliğindeki koalisyon güçlerine kuvvet kullanma yetkisi verirken, en az onun kadar vahim olan pek çok başka durumda, (kimi zaman veto mekanizması nedeniyle) ya duruma seyirci kalmış, ya saldırgan devleti kınamakla yetinmiş, ya da saldırgan karşı yeterince caydırıcı olmayan tedbirler almıştır. Bunlar arasında akla ilk gelenler şunlardır: İsrail'in başta Filistin toprakları olmak üzere, işgal ettiği Arap topraklarından bugün bile çekilmemekte direnmesi; Ermenistan'ın işgal ettiği Ermenistan topraklarını hâlâ elinde tutması; Sırbistan'ın Bosna-Herkes topraklarını işgali karşısında saldırgan devlete karşı Güvenlik Konseyi'nin çok uzun süre askeri güç kullanmaktan imtina etmesi; ABD'nin Afganistan'ı ve Irak'ı işgali karşısında Güvenlik Konseyi'nin sessiz kalması. Öte yandan, devletler arasındaki silâhlı çatışmalar durumunda, Güvenlik Konseyi ne yazık ki saldırgan devletin kimliğini teşhis etme çabasına girmekten ziyade, genellikle çatışmayı en kısa zamanda sona erdirme çabasına girmektedir.¹³ Bu ise saldırının mağduru olan devletlerin uğradıkları zararın ya da bunların yitirdikleri toprakların telâfisine imkân verecek tedbirlerin alınmasını zora sokmaktadır. Demek ki, uluslararası barış ve güvenliğin akim kalmasının önemli bir nedeni, BM Andlaşması'nın vermiş olduğu yetkilere ve ihdas etmiş olduğu mekanizmalara rağmen, bu işlevin en başta Güvenlik Konsey'nce gereğince yerine getirilmemiş olmasıdır.

Pratikte, en azından savaşın yokluğu anlamında, küresel barışa ulaşılamamasının bir başka nedeni de, Soğuk Savaş'ın geride bırakılmış olmasına rağmen, silahlı devletin

¹³ S. Schwebel, "Aggression, Intervention and Self-Defence in Modern International Law", *Recueil des Cours*, cilt: 136, 1972-II, 419-495, s.433.

harcamalarının en önemli kalemlerinden birisi olmaya devam etmesidir. Bu ise uluslararası ilişkilerde gerilimi arttıran bir unsurdur. Bu gerilim son yıllarda iyice gün yüzüne çıkmıştır. Örneğin, 2003 yılında tüm dünyadaki silâhlanma harcaması bir önceki yıla oranla yüzde 11 gibi çok yüksek bir artış kaydederek 956 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁴ Soğuk Savaş sona erele 15 yıl kadar olmasına rağmen, ABD'nin 2004 yılında "savunma harcamaları" başlığı altında silâhlanmaya ayırdığı pay 400 milyar dolara tırmanmıştır. Bu ise dünyadaki toplam silâhlanma harcamalarının yüzde kırkı kadardır. Silâhlanmaya ayırdığı bu korkunç pay dikkate alındığında, ABD'nin silâhsızlanmanın önündeki en önemli engel haline geldiğini söylemek gerekir. Yine, bu ülkenin, İsrail'le birlikte en fazla silâhlı işgal –Irak ve Afganistan- ve saldırgan fiillerde bulunan devlet olduğunu gözlemek, biraz da bu yüzden pek de şaşırtıcı değildir. ABD'nin 2005 yılı için öngördüğü "savunma" harcaması 420 milyar dolardır ki, bu rakam dünyada o yıl için öngörülen tüm savunma harcamalarının yaklaşık yarısına eşittir.¹⁵ Bugün ABD'nin bir yandan "düşman" addettiği ülkelerin bir kısmını işgal edip geri kalanlara da sürekli tehditler savurmasında, bir yandan da başka devletleri "terörle savaşta", "onun yanında olanlar" ve "düşmanlarının yanında olanlar" diye ikiye ayırma cüret ve cesaretini kendisinde görmesinde, herhalde bu ülkenin silâhlanma bütçesinin kendisinden sonra gelen yirmi ülkeden daha fazla olmasının çok önemli bir payı vardır. Silâhlanma hemen her yerde hem güvensizlik ortamını körüklemekte, hem de iktisadî ve toplumsal kaynakları heba etmektedir.

Silâhlanmanın –özellikle yoksul ülkelerdeki- yıpratıcı etkisi sadece uluslararası savaşları kışkırtması ve toplumsal refahı olumsuz yönde etkilemesinden ibaret değildir. Aşırı silâhlanma nedeniyle, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki iç güvensizlik ortamı daha da kötüleşmektedir. Bunun nedeni şudur: aşırı derecede silâhlanan herhangi bir devlet, "iç ve dış tehditler"e karşı barışçıl çözümleri dışlayan saldırgan bir üslup kullanma imkânına kavuşmaktadır.¹⁶ Halka dayanmayan rejimler, istikrarın ya da elde tuttukları gücün elden gideceğinden endişe duyduklarında, daha fazla silâhlanarak hem muhalif güçleri ezmeye çalışma, hem de ellerinde tuttukları devlet gücünü tahkim etme gayretine girme eğilimindedirler. Dünyada uluslararası savaşlardan daha çok iç savaşların olması biraz da bundan kaynaklanmaktadır. Bu savaşların, yol açtığı beşerî ve fizikî yıkımların yanı sıra, büyük bir insan göçüne yol açtığı da bilinmektedir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin verdiği bilgiye göre, 2004 yılı rakamlarına göre, dünyada yaklaşık 17 milyar mülteci ya da yerinden edilmiş insan bulunmaktadır. En çok mülteci, sırasıyla Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarında bulunmaktadır.¹⁷ Bu hususta karşılaşılan bir başka sorun ise, çocuk askerlerdir. Şu anda tüm dünyada (en az) 300 bin çocuk askerinin olduğu bilinmektedir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından yayımlanan bir raporda, hem devletlerin hem de isyancı grupların saflarında savaşmak üzere toplanmış olan bu çocukların, daha çok Afrika ve Doğu Asya ülkelerinde çatışan 54 farklı grubun –devlet dahil- elinde bulunduğu bildirilmektedir.¹⁸ Silâhlanmanın ve savaşların insan hakları ihlallerine dolaylı bir katkısı daha vardır. Silâhlanmak için ulusal bütçeden yüksek meblağların ayrıldığı ülkelerde, ordu sistem içinde daha fazla güç kazanmakta ya da güvenlik-merkezli bir zihniyetin topluma şırınga edilmesi nedeniyle, insan hakları ihlallerinin "olağan" karşılanacağı bir zemin oluşmaktadır. Başka bir deyişle, "millî güvenlikçi" bir zihniyetin hâkim olduğu devletlerde, statükonun muhafazası için gerek görülürse bireysel özgürlükler feda edilebilmektedir.¹⁹

O halde açıktır ki, barış hakkının hayata geçirilmesi için, silâhsızlanma olmazsa olmaz koşullardan birisidir. Bir kez, silâhsızlanma sayesinde savaşlarda büyük bir olasılıkla çok daha az sayıda insan ölecektir; ikincisi, muhtemeldir ki, savaşların sayısı da azalacaktır, çünkü savaşa başvurmak için "aşırı silâhlanmadan" kaynaklanan özgüven ve saldırganlık güdüsü ortadan kalkacaktır; üçüncüsü, silâhsızlanma nedeniyle açığa çıkan fonlar refah, eğitim, sağlık ve başka sivil alanlara harcanacaktır; son olarak, silâhsızlanma sürecinde, özellikle Batılı-olmayan ülkelerde, "seçilmişlerin" "atanmışlara" karşı –en başta askerî ve sivil bürokrasi- konumu

¹⁴ SIPRI Yearbook 2004, <http://editors.sipri.se/pubs/yb04/ch10.html>

¹⁵ *The Economist*, "The World in 2005", 2004, s.101.

¹⁶ Shannon Lindsey Blanton, "Instruments of Security or Tools of Repression? Arms Imports and Human Rights Conditions in Developing Countries", *Journal of Peace Research*, cilt: 36, no. 2, 233-244, ss. 234-235.

¹⁷ <http://www.unhcr.ch/cgi-bin/texis/vtx/basics>

¹⁸ CBSNews.com, United Nations, 9 Şubat 2005.

¹⁹ Blanton, a.g.e., ss.235-241.

güçlenecektir. Bu da demokrasi ve insan hakları alanında bu ülkelerin önemli bir niteliksel sıçrama yapmasına imkân sağlayacaktır. Krieger'in dediği gibi: "Barış için mücadele etmek, hayat için ve (insan) türümüzün ve gezegenimizin geleceği için mücadele etmektir."²⁰

Sözü edilen bütün bu nedenlerle, barış sadece devletlerin değil, aynı zamanda halkların ve bireylerin de önemli bir meşguliyet alanı haline gelmiştir. Özellikle nükleer silâhlar gibi bütün insanlığın hayatını tehdit eden tehlikeler ortadayken, yaşama hakkı yalnızca iç hukuku ilgilendiren bir mesele olarak ele alınamaz. Gerçekten de bu hak, "barış hakkı" dolayısıyla uluslararası bir boyut kazanmış ve küresel düzeyde silâhsızlanmayla kaçınılmaz olarak bağlantılı hale gelmiştir.²¹ Barışın olmadığı yerde halkların insanca bir hayat sürmesi hemen hemen imkânsızdır. İktisadî kalkınma en çok barış ortamında hayata geçirilebilecek bir hedefdir. 1986 yılında BM bünyesinde kabul edilen İktisadî Kalkınma Hakkına dair Bildiri²² barış, silâhsızlanma ve iktisadî kalkınma arasındaki bu bağlantıya vurgu yapmaktadır. Bu bildirin 7. maddesi, barışın en önemli koşullarından birisinin silâhsızlanma olduğunu, ve bunun kalkınmakta olan ülkelerin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunacak önemli bir miktarda sermayeyi açığa çıkaracağını belirtmektedir :

"Tüm Devletler uluslararası barış ve güvenliği gerçekleştirmek, korumak ve güçlendirmek için çaba sarfedecekler, ve bu amaçla etkili bir uluslararası denetim altında genel ve topyekün bir silâhsızlanmayı gerçekleştirmek için ellerinden gelen gayreti gösterecekler, ve silâhsızlanmaya yönelik etkili tedbirler neticesinde elde edilen kaynakların, başta kalkınmakta olan ülkeler olmak üzere, geniş kapsamlı bir kalkınma için kullanılmasını sağlamaya çalışacaklardır."

Açıkça görülmektedir ki, üçüncü kuşak haklar birbirleriyle yakından ilişkilidir. Barış, bir yandan savaşın ve silâhlanmanın yokluğunu, bir yandan da hak ve adâlete dayanan bir uluslararası düzeni ifade etmektedir. Bu anlamda, barış hakkı, hem iktisadî kalkınma hakkı ile, hem de birinci ve ikinci kuşak insan hakları (medenî ve siyasî haklar, ve iktisadî, sosyal ve kültürel haklar) ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi içindedir. O nedenle, denebilir ki, üçüncü kuşak haklar ile birey-merkezli klasik insan hakları arasında bir karşıtlık değil, aksine olumlu bir karşılıklı etkileşim vardır.

Nükleer silahların yasaklanması da silâhsızlanma sürecinin önemli bir ayağını ve hedefini oluşturmaktadır. Nükleer silâhlara sahip olan devletler, kendilerine bu silâhları imha etmeleri gerektiği söylendiğinde, genellikle şöyle bir yanıt vermektedirler: "Vatandaşlarımızı korumak bizim devlet olarak en aslî görevimizdir. BM Andlaşması'nda sözü edilen meşru müdafaa hakkı, bize zaten bu hakkı vermektedir. Kendi ülkemizi ve insanımızı korumak hususunda, nükleer silâhlar bizim nihaî güvencemizdir." Bu argümanlar kabul edilebilir olmaktan çok uzaktır. Bir kez, savaşlarda her türlü savaş teknolojisinin kullanılmasına uluslararası hukukça izin verilmiş değildir. Bu konuda "savaş hukuku" çerçevesinde geliştirilmiş olan "insanî hukuk"a göre, savaşın dışında olan sivillerin ve sivil yerleşim birimlerinin bir saldırının hedefi olmaması gerekir. Oysa, başta nükleer silâhlar olmak üzere, biyolojik ve kimyasal silâhlar gibi "kitle imha silâhları", hem böyle bir hassasiyetin gözetilmesine imkân sağlamadıkları, hem de kurbanlara çok büyük acılar verdikleri için kabul edilebilir savaş yöntemleri olarak kabul edilmemektedir. O nedenle, devletlerin ve başka aktörlerin nükleer silâh üretmeme, depolamama ve kullanmama yükümlülüğü vardır, çünkü bu silâhlar asker-sivil ayrımı gözetmeden hedefi imha etmekte ya da sakat bırakmaktadır.²³

Barış hakkının hayata geçirilmesi için, devletlerin yanı sıra uluslararası örgütlerin de önemli yükümlülükleri vardır. Sözgelimi, Dünya Bankası, belli bir bölgede yaşayan halkın güvenliğine zarar veren projelere finansman sağlamama yükümlülüğü ile karşı karşıyadır. Bu örgütlerin, aynı zamanda, ciddî ve vahim düzeydeki insan hakları ihlalleri konusunda kamuoyunu aydınlatma ve bu ihlallere aktif olarak karşı çıkma yükümlülüğü vardır.²⁴ Barış hakkının hayata geçirilebilmesi için sadece devletlerin ve uluslararası örgütlerin değil, halkların ve hatta tüm

²⁰ David Krieger, "Rising to the Challenge of Peace", 25 Kasım 2003, WagingPeace.org

²¹ Nastase, *a.g.e.*, s.1219.

²² Declaration on the Right to Development, Resolution 41/128, 4 Aralık 1986, *Yearbook of the United Nations*, ss.717-19.

²³ Patrick Hayden, "A defense of peace as a human right", *South African Journal of Philosophy*, cilt: 21, sayı: 3, 2002, 147-162, s.154.

²⁴ *A.g.e.*, s.155.

insanlığın bu yönde çaba göstermesi gerekir. Klasik uluslararası hukuk içinde pek fazla adı geçmeyen hükümetler-dışı sivil toplum kuruluşlarının ve barış hareketlerinin, bu süreçte çok önemli bir işlev yükleneyeceği söylenebilir.²⁵ Halkların da, devletler gibi, öncelikle varolma hakkı ve yanı sıra kendi geleceklerini belirleme hakları vardır. Bu aktörlerin savaş ve barış konularında, açıkça barıştan yana tavır almaları gerekir. Bunu da, örneğin, barış konusunda faaliyet gösteren hükümetler-dışı sivil toplum örgütleri eliyle ve başka yollarla yapabileceklerdir.²⁶ Bireylerin, örgütlerin ve şirketlerin de rahatsız edici düzeyde şiddet üreten faaliyetlerden kaçınma yükümlülüğü vardır.²⁷

Barış Hakkı Konusundaki Uluslararası Kurallaşma

Barış hakkı konusunda uluslararası hukuk çerçevesindeki kurallaşma henüz istenen düzeye ulaşmış değildir. Bu konuyla ilgili temel uluslararası belgeler, barış hakkının önemine vurgu yapmalarına rağmen, bu husustaki düzenlemelerin henüz “yumuşak hukuk”tan “sert hukuk”a, yani genel ve muğlak hedeflerden daha somut, özgül ve bağlayıcı normlara dönüşmediğini görmekteyiz. O nedenle barış hakkı konusunda kapsamlı bir kodifikasyon (kurallaşma; andlaşma- yapımı) çabasına ihtiyaç olduğu açıktır.

Barış hakkının “geniş anlamda” ele alınması halinde, bu hakkın dayanağı olan belge ve hükümleri, yukarıda incelenen BM Andlaşması bir yana bırakılırsa, 1948 tarihinde BM Genel Kurulunca kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannâmesi²⁸ ne kadar götürmek mümkündür. Teknik anlamda bağlayıcı olmamakla birlikte sonraları devletler ve başka aktörler için temel bir referans-belge sayıldığından, bu beyannâmenin çok önemli bir ağırlığı olduğunu söylemek gerekir. Hatta düzenlediği hükümlerin büyük çoğunluğunun bir teamül hukuku haline geldiği bile söylenebilir. Bu önemli belgede konumuz açısından önem taşıyan şu hükümlere dikkat çekmek gerekmektedir: “Her insanın yaşama, özgürlük ve güvenlik hakkı vardır.” (3. madde); “Hiç kimse işkenceye, veya zâlimce, insanlık dışı, ya da onur kırıcı muameleye ya da cezaya maruz bırakılamaz.” (5. madde); “Herkesin işbu Bildirgede ifade edilen hak ve özgürlüklerin bütünüyle uygulanmasını sağlayacak bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır”. (28. madde) Burada insan hakkının barış hakkının temel ön şartlarından birisi olduğu vurgulanmış olmaktadır.

Aynı yıl kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme²⁹ ise barışa yönelik en önemli tehditlerden birisini, soykırımı yasaklamaktadır:

1. madde: “Akit Taraflar, ister savaş isterse barış döneminde işlensin, uluslararası hukuka göre suç teşkil eden soykırımın, kendilerinin önlemesi ve cezalandırması gereken bir suç olduğunu teyid ederler.”

2. madde: Soykırım, “ulusal, etnik, ırkî veya dinî bir grubun, kasıtlı olarak, kısmen veya tamamen imhasını amaçlayan fiiller” anlamına gelmektedir.

1966 yılında imzalanıp 1976 yılında yürürlüğe giren ve bağlayıcı olduğu kuşku götürmeyen Medenî ve Siyasî Haklar Uluslararası Sözleşmesi³⁰, bir yandan insan haklarından ve temel özgürlüklerden söz ederken, bir yandan da “savaş kışkırtıcılığını” yasaklamaktadır. Bu sözleşmenin 20. maddesi şöyledir:

“1. Her türlü savaş propagandası yasayla yasaklanacaktır.

²⁵ Nastase, *a.g.e.*, s.1220.

²⁶ *A.g.e.*, s.1227.

²⁷ Hayden, *a.g.e.*, s.154.

²⁸ Universal Declaration on Human Rights, 10 Aralık 1948, *Yearbook of the United Nations*, 1948, 535-537.

²⁹ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, BM Genel Kurul kararı no: 260 A(III), 9 Aralık 1948, *Yearbook of the United Nations*, 1948, 959-960.

³⁰ International Covenant on Civil and Political Rights, 16 Aralık 1966, BM Genel Kurul kararı no.2200 A(XXI), *Yearbook of the United Nations*, 1966, 423-432.

2. Ayrımcılığı, düşmanlığı veya şiddeti körükleyici nitelikteki her türlü ulusal, ırkî veya dinî nefret kışkırtıcılığı yasayla yasaklanacaktır.”

1980’li yıllara dek, pek çok uluslararası belge, uluslararası barış ve güvenliğin önemine vurgu yapar ve bu amaçla çeşitli hükümler ihtiva ederken, bu belgeler özel olarak “barış hakkı”ndan söz etmemekteydi. Bu haktan söz eden ilk uluslararası hukuk belgesi, 1981 yılında kabul edilen Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı’dır.³¹ 1986 yılında yürürlüğe giren bu Şart, aynı zamanda üçüncü kuşak haklar konusunda en kapsamlı düzenlemeler içeren bir insan hakları belgesi niteliğindedir. Bu belgede insan haklarıyla birlikte barış hakkından söz edilmesi, bir bakıma barış hakkının insan hakkıyla olan ilişkisinin ilgili devletlerce kabul edildiğini göstermektedir. Bu Şart’ın barış hakkıyla ilgili 23. maddesi şöyledir:

‘1. Tüm halkların ulusal ve uluslararası düzeyde barış ve güvenlik içinde yaşama hakkı vardır. Birleşmiş Milletler Andlaşması’nda üstü kapalı olarak ifade edilen ve Afrika Birliği Örgütüncü teyid edilen dayanışma ve dostça ilişkiler ilkesi, Devletler arasındaki ilişkileri yönlendirecektir.’

BM Genel Kurulu 1984 yılında Halkların Barış Hakkına dair Bildiriyi³² kabul etmiştir. Dört maddeden oluşan bu bildirinön önsözünde şu ifadelere yer verilmektedir:

“Savaşsız bir hayatın ülkelerin maddî refahı, kalkınması ve ilerlemesi için aslî bir uluslararası ön şart olduğuna...inanmış olarak...Nükleer çağda dünya yüzünde kalıcı bir barışın ihdas edilmesinin beşerî uygarlığın ve insanlığın varoluşunun temel bir koşulu olduğunun bilincinde olup, halkların barışçıl bir hayat sürmesinin her devletin kutsal bir ödevi olduğunu kabul ederek,

1. Dünya halklarının barışa kutsî bir hakkı olduğunu ilân eder;
2. Halkların barış hakkının güvence altına alınmasının ve etkin bir şekilde hayata geçirilmesinin her devletin temel bir yükümlülüğü olduğunu ilân eder;
3. Halkların barış hakkının hayata geçirilmesinin devletlerin izlediği politikaların, savaş tehdidinin, ve hususiyetle nükleer savaş tehdidinin ortadan kaldırılmasına yönelmesi gerektiğini, BM Andlaşması ekseninde uluslararası ilişkilerde güç kullanımı yolunun terk edilmesini ve uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünü zarurî kıldığını vurgular;
4. Tüm devletlere ve uluslararası örgütlere, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde uygun tedbirlerin alınması yoluyla halkların barış hakkının hayata geçirilmesi için ellerinden gelen her türlü gayreti göstermesi için çağrıda bulunur.”

1992 yılında yapılan Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda kabul edilen Rio Bildirisi’nin³³ 24. ve 25. ilkeleri, barışın insanlığın refahı ve çevre üzerinde yol açtığı tahribata vurgu yapmaktadır: “Savaş, doğası itibariyle sürdürülebilir kalkınmaya yıkıcı etkide bulunur...Barış, kalkınma ve çevrenin korunması (olguları) karşılıklı olarak birbirine bağımlıdır ve bunlar bir bütündür.” Kuşkusuz bir “bildiri” formunda olması hasebiyle bağlayıcı olduğu söylenemeyecek olan bu belgenin adeta evrensel düzeyde kabul görmüş olması, onun önemini arttırmaktadır.

1995 yılında Kopenhag’da yapılan Toplumsal Kalkınmaya dair Dünya Zirvesinde kabul edilen Kopenhag Bildirisi’nin³⁴ 5. paragrafı ise, sosyal adâletle barış arasındaki irtibata vurgu yapmaktadır: “Toplumsal kalkınmanın ve sosyal adâletin ulusların kendi içinde ve uluslarımız arasında barışın ve güvenliğin tesisi ve muhafazası için zaruret teşkil ettiği kanaatini paylaşmaktayız. Buna karşılık, toplumsal kalkınma ve sosyal adâlet, barış ve güvenliğin yokluğunda ya da insan haklarının ve temel özgürlüklerin bütününe riayet edilmemesi durumunda hayata geçirilemez.”

1996 yılında İstanbul’da düzenlenen Habitat II Konferansı’nda dünyadaki hemen hemen tüm devletlerin mutabakatıyla kabul edilen Habitat Gündemi’nin³⁵ 25. paragrafı ise savaşın, her tür

³¹ African Charter on Human and..., *a.g.e.*

³² Declaration on the Right of Peoples to Peace, *a.g.e.*

³³ Rio Declaration on Environment and Development, 1992, <http://sedac.ciesin.org/entri/texts/rio.declaration.1992.html>

³⁴ Copenhagen Declaration on Social Development, 1995, <http://www.visionoffice.com/socdev/wssdco-0.htm>

³⁵ Habitat II, İstanbul, 1996, Habitat Agenda, <http://www.unchs.org/unchs/english/hagenda/ch-2a.htm>

şiddetin ve yoksulluğun insan yerleşimlerinin huzuruna yönelik ciddi tehditler içerdiğini vurgulamaktadır: “Sivil, etnik ve dinî çatışmalar, insan hakları ihlalleri, yabancı ve sömürgeci hâkimiyeti, yabancı işgal, iktisadî dengesizlikler, yoksulluk, örgütlü suçlar, her türden terörizm, ve yolsuzluk, toplumsal yerleşimler için yıkıcı etkide bulunmakta olup bu yüzden bunlara tüm devletlerce karşı çıkılmalıdır... Biz ulusal düzeyde hoşgörüyü, şiddet dışı yaklaşımları ve çoğulculuğa saygıyı yaygınlaştırarak ve uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözümleyerek barışı güçlendireceğiz.”

1998 yılında Asya’daki pek çok sivil toplum grubunun girişimiyle kabul edilen Asya Şartı’nın³⁶ “Barış Hakkı” başlıklı bölümü içinde, bu hakkın hayata geçirilmesi için devletin merkezî bir rol oynayacağı belirtilirken, şirketlerin ve halkın da bu süreçte önemli bir sorumluluk yüklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır:

“4.2. Devletin kanun hakimiyetini ve asayiş tesis yükümlülüğü, insanî haklar (humanitarian law) da dahil olmak üzere uluslararası topluluk tarafından güç kullanımı konusunda geliştirilmiş olan standartlar temelinde konan sıkı koşullar gözetilerek yerine getirilmelidir. Her insanın ve insan grubunun, polisin ve askerî güçlerin uyguladığı şiddet de dahil olmak üzere, devletçe uygulanan her tür şiddete karşı korunma hakkı vardır.

4.3. Barış içinde yaşama hakkı çerçevesinde, devletin, şirketlerin ve sivil toplumun siyasî, iktisadî ve toplumsal faaliyetleri, başta güçsüz konumdaki toplum kesimleri olmak üzere, tüm halkların güvenliğine zarar verilmeksizin yerine getirilmelidir. İnsanlara, yaşadıkları doğal çevre (hususunda), (ve) baskı, sömürü, şiddet olmaksızın ve yaşadıkları toplumda değerli olan hiçbir şey göz ardı edilmeksizin, ihtiyaçlarını temin etmelerine imkân veren siyasî, iktisadî ve toplumsal şartlar hususunda emniyetli bir ortam sağlanmalıdır.”

Son olarak, 6-8 Eylül 2000 tarihleri arasında BM’in New York’daki Genel Merkezinde yapılan ve hemen hemen tüm devletlerin katıldığı bir toplantı sonucunda kabul edilen Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi’nde³⁷ “Barış, Güvenlik ve Silâhsızlanma” başlığı altında dünyanın kitle imha silahlarından arındırılmasının, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümünün ve uluslararası insan hakları belgelerinin devletlerce kabulünün önemine vurgu yapılmıştır. İlgili kararlar şunlardır:

8. paragraf: “İster devletlerin kendi içlerinde, ister devletler arasında olsun, son on yılda beş milyonu aşkın can alan savaş belâsından halklarımızı kurtarmak için hiçbir çabadan kaçınmayacağız. Kitle imha silâhlarının yarattığı tehlikeleri bertaraf etmek için de çaba harcayacağız.”

9. paragraf: “Bu amaçla:

Ulusal konularda olduğu kadar uluslararası ilişkilerde de hukukun üstünlüğünü güçlendirmeye, özellikle, Birleşmiş Milletler Antlaşması uyarınca, üye ülkelerin taraf oldukları davalarda Uluslararası Adâlet Divanı’nın vereceği kararlara uymalarını sağlamaya;

Çatışmaların önlenmesi, uyuşmazlıkların barışçı çözümü, barış koruma, çatışma sonrası barış kurma ve imar için ihtiyaç duyduğu kaynak ve araçları kendisine sağlayarak Birleşmiş Milletler’i uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında daha etkin kılmaya;

Antlaşma’nın VIII. Bölümü hükümleri uyarınca Birleşmiş Milletler ile bölgesel örgütler arasındaki işbirliğini güçlendirmeye;

Silâh kontrolü ve silâhsızlanma ve uluslararası insanî hukuk ve insan hakları hukuku gibi alanlardaki sözleşmelerin Taraf Devletler tarafından uygulanmasını sağlamaya ve tüm devletleri Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne ilişkin Roma Sözleşmesi’ni imzalama ve onaylamaya çağırmaya;

Uluslararası terörizme karşı ortak eylem içine girmeye ve mümkün olan en kısa zamanda konuyla ilgili tüm uluslararası anlaşmalara katılmaya;

³⁶ Asian Human Rights Charter – A People’s Charter, gözden geçirilmiş metin, 30 Mart 1998

http://www.ahrchk.net/charter/mainfile.php/eng_charter/

³⁷ Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi, BM Enformasyon Merkezi, Ankara, 2000, ss.3-4.

...

Başta nükleer silâhlar olmak üzere, kitle imha silâhlarının ortadan kaldırılması için yoğun çaba harcamaya ve nükleer tehlikenin ortadan kaldırılması yollarını belirlemek üzere uluslararası bir konferans toplanması dahil olmak üzere, bu amaca ulaşmak üzere başvurulabilecek tüm seçenekleri göz önünde bulundurmaya...karar vermiş bulunuyoruz.”

“Barış hakkı”na ya da genel olarak “barışa” özel olarak atıfta bulunan, yukarıda irdelediğimiz uluslararası hukuk belgelerinin varlığına rağmen, devletlerin böyle bir hakkın varlığını esas alarak politika geliştirdiklerine dair ciddi bir işaret henüz yoktur. Bunun en önemli nedeni, uluslararası toplumun yaptırım gücüyle desteklenmiş somut ve bağlayıcı hükümlerin bugün bile az sayıda oluşudur. Ne var ki, barış hakkıyla ilişkisi kuşku götürmeyen pek çok uluslararası belgenin varlığı asla gözardı edilmemelidir. Barış hakkı konusundaki kurallaşmaya bakıldığında, barış hakkının hayata geçirilmesi hususunda devletlerin çok-boyutlu ve çok-katmanlı bir yükümlülükle karşı karşıya olduklarını görmekteyiz. Devletlerin yükümlülüğü aynı zamanda başka devletlerin ve diğer aktörlerin hakkı olmaktadır. Bir devletin, uluslararası barışın korunması çerçevesinde sahip olduğu barış hakkı (ve yükümlülüğü), esas itibarıyla şu tür davranış ya da eylemleri içermektedir: birincisi, devletin varlığının ve egemenliğinin korunması; ikincisi, devletin uluslararası düzeyde barışın korunması için gayret göstermesi ve savaş kışkırtıcılığını yasaklaması; üçüncüsü, uluslararası barışı zedeleyen aktörlere karşı bireysel olarak ya da başkalarıyla birlikte gerekli tepkiyi göstermesi; son olarak, dünya barışı da dahil olmak üzere, temel uluslararası sorunların çözümü yolundaki faaliyetlere aktif olarak katılması. O nedenle, devletin, söz gelimi, silâhsızlanma konusunda ya da daha özel olarak nükleer silâhsızlanma konusunda yapılan uluslararası toplantılara katılması ve gerekli gayreti göstermesi gerekir.³⁸

Uluslararası insan hakları belgeleri, çok genel de olsa, taraf devletlerin karar alıcılarına yasama, idarî ve yargı organlarının yorumlanmaya ve hayata geçirilmeye müsait bir normatif çerçeve sunmaktadır. Bu noktada ulusal hükümetlerin yapması gereken, bu belgelerde ortaya konan standartları daha spesifik olarak tanımlayacak bir yasal mevzuatı, demokratik ve katılımcı bir süreç sonunda yetkili organlardan çıkarmaktır. Devlet, kendi vatandaşını, her şeyden önce başkalarından gelebilecek şiddete karşı korumakla mükelleftir. Yine devlet, etkili bir “insan haklarını koruma mekanizması” geliştirmekle mükelleftir. Bunu da, çıkardığı yasalara devletin bünyesinde yer alan polis ve istihbarat gibi güvenlik teşkilâtlarının uymasını sağlayarak, uymayanlara da caydırıcı cezalar vererek etkin bir şekilde hayata geçirebilecektir.³⁹

Bir devletin uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atması, en başta, başka bir devletin topraklarının silahlı işgali yoluyla olabileceği gibi, genel olarak saldırgan politikalar ya da saldırı tehditleri yoluyla da mümkündür. Bu tür durumlarda BM Güvenlik Konseyi devreye girerek ilgili devlete karşı bağlayıcı bir karar alma yetkisine sahiptir. Bugün (2005) ABD’nin ve onun stratejik ortağı İsrail’in Suriye ve İran’ı hedef alan saldırı tehditleri hiç kuşkusuz “barış hakkı”na yönelmiş bir saatli bomba gibidir. Bu tür durumlarda ilgili ülkelerin Güvenlik Konseyi’nce uyarılması gerekir. Ne yazık ki, bu yöndeki bir taslak kararın, sürekli üyelerden ABD ve İngiltere tarafından veto edileceği hemen hemen kesin olduğundan, söz konusu mekanizma bu ülkelere karşı işletememektedir.

1990’dan sonra geliştirilen “insani müdahale doktrini”ne göre ise, başta devletler olmak üzere, belli bir insan topluluğuna karşı savaşta ya da barışta soykırım ya da sistematik katliam gibi vahim düzeyde insan hakları ihlallerinde bulunan aktörlere karşı BM Güvenlik Konseyi harekete geçebilecektir. Barış hakkıyla doğrudan ilişkisi olan bu doktrin, esas itibarıyla devletin değil halkların ve bireylerin kurtarılmasını amaçlar. “İnsanî müdahale hakkı”nın suistimal edilmesini önlemek ve böylece meşruiyet sorunsalını aşmak için, bir yazarın da vurguladığı gibi, en az üç koşulun yerine gelmesi gerekmektedir: birincisi, müdahale keyfi bir nitelik taşımamalı, BM Andlaşması’nda öngörülen temel kural ve ilkelerle çelişmemelidir; ikincisi, uluslararası toplumun kararlı tavrının bazen güç kullanımına gerek kalmadan şiddete yol açan

³⁸ Nastase, *a.g.e.*, s.1226.

³⁹ Hayden, *a.g.e.*, ss.154-155.

aktör üzerinde caydırıcı etki yapabileceği kabul edilmelidir; üçüncüsü, barışı tehlikeye atan şiddet ve çatışmanın bertaraf edilmesi amacıyla, güç kullanımının ya da güç kullanma tehdidinin çok taraflı ve kapsamlı bir planın bir parçası olarak hayata geçirilmesi gerektiği akıldta tutulmalıdır.⁴⁰

Savaş suçu ya da insanlığa karşı suç işledikleri gerekçesiyle bireyler, uluslararası düzeyde savaş suçlusu olarak bugün uluslararası mahkemelerde yargı önüne çıkarılabilmektedir. Bu da açıkça göstermektedir ki, bireylerin barışı ihlâl etmekten kaçınma ve barışın ihyası için gayret gösterme yükümlülüğü vardır. Burada bilim adamlarına da önemli bir görev düşmektedir: bu kişilerin çağdaş teknolojinin sunduğu imkânların savaş ve yıkım için kullanılmasına karşı çıkmaları hayatî bir önem taşımaktadır. Benzer şekilde, siyasetçilerin de uluslararası düzeyde barışın korunması için gayret göstermeleri gerekir.⁴¹

BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 2000 yılında hazırladığı "21. Yüzyılda Birleşmiş Milletler" başlıklı rapor, "insanî müdahale" seçeneğinin gelecekte de açık olması gerektiğini vurgulamıştır: "Ulusal egemenlik, kendi vatandaşlarının haklarını ve yaşamlarını bilinçli biçimde ihlâl edenler için bir kalkan olarak kullanılmamalıdır. Kitlesel cinayetler karşısında Güvenlik Konseyi'nce onaylanacak silâhli müdahale seçeneğinden vazgeçilemez." Aynı raporda, Annan, özellikle yoksul ülkelerdeki çatışmaların önlenmesi yolunda, "insan hakları, azınlık hakları ve tüm grupların dengeli bir biçimde temsil edildiği siyasal düzenlemelerle desteklenmiş sağlıklı ve dengeli ekonomik kalkınma"nın önemine işaret etmiştir.⁴²

Yaygın yoksulluğun yaşandığı toplumlarda şiddeti engellemek son derece güçtür. Bunun için de bir yandan zengin ve yoksul ülkeler arasındaki, bir yandan da bir ülkedeki farklı sınıf ve tabakalar arasındaki gelir adâletsizliğinin kabul edilebilir sınırlara çekilmesi gerekir. ABD eski cumhurbaşkanlarından Jimmy Carter'a göre, yoksul ülkelerde barış ve refaha ilişkin kötümserlik hâkim olduğu sürece, dünyada gerçek bir güvenlik ortamı tesis edilemeyecektir. O nedenle, Batı dünyasının, sürdürülebilir bir kalkınmanın, barışın ve güvenlik ortamının oluşturulabilmesi için gerekli olan politikaları ve pratikleri üretecek bir siyasî irade ortaya koyması büyük önem taşımaktadır. Carter'a göre, aksi takdirde, küresel düzeyde güvenliği sağlamak bir hayâl olacaktır.⁴³ O halde, bir insan hakkı olarak "barış hakkı", mutlaka, birer sosyal adâlet ilkesi olan "iktisadî ve toplumsal zenginliğin âdil bölüşümü" ve "bugünkü kuşakların gelecek kuşaklara karşı olan yükümlülükleri" dikkate alınarak uygulamaya aktarılmalıdır.⁴⁴

Bu süreçte, yine kolektif bir insan hakkı olan "demokratik yönetim hakkı"nın dünyanın tüm bölgelerinde hayata geçirilmesi hayatî bir önem taşımaktadır. Demokrasiyi ve insan haklarını koruma mekanizmalarının yeterince gelişmediği toplumlarda, barış hakkından söz etmek güçtür. Bu tür toplumlarda, örneğin, vatandaşlar kendilerini ifade ve örgütlenme özgürlüğüne sahip değildir. Bu durum, onlara yönelik bir baskı sayılmalıdır. Devlet baskısı ve sosyal marjinalleşme, dolaylı da olsa, kişilerin duygusal, zihni ve fizikî bütünlüğü üzerinde uzun vadede ciddi tahribata yol açabilir. Baskı rejimleri bazı insanların ölümüne yol açabilir, bir kısmını sakat bırakabilir, başka bazılarının da yaşam süresinin kılınmasına yol açabilir.⁴⁵ Buna karşılık, demokratik rejimler, otoriter ya da totaliter rejimlere oranla, kendi halklarına karşı baskı ve şiddet uygulama hususunda daha çekingendir. Bunun en önemli nedeni, demokratik rejimlerde farklı fikirler ya da çıkar grupları arasında pazarlık ve mutabakat mekanizmalarının iyi işlemei nedeniyle, barışçıl çözümlere ulaşmanın daha kolay olmasıdır.

Seçimler, siyasî müzâkereler ve arabuluculuk gibi demokratik mekanizmalar, güç eksenli yaklaşımlar yoluyla insan haklarının rafa kaldırılmasını gereksiz kılmaktadır.⁴⁶

Tümü de barış hakkıyla ilintili olan güvenlik, kalkınma ve insan hakları arasındaki karşılıklı bağımlılık çok açıktır. Devletin barış hakkı, halkların ve bireylerin barış hakkı üzerinde de

⁴⁰ *A.g.e.*, s.152.

⁴¹ Nastase, *a.g.e.*, s.1227.

⁴² BM Enformasyon Merkezi, Ankara, 2000, ss.4-5.

⁴³ Jimmy Carter, "The Human Right to Peace", *Global Agenda*, Ocak 2004, <http://www.globalagendamagazine.com/2004/jimmycarter.asp>

⁴⁴ Hayden, *a.g.e.*, ss.148-149.

⁴⁵ *A.g.e.*, s.157.

⁴⁶ Blanton, *a.g.e.*, s.237.

etkide bulunmaktadır. Savaşların ve şiddetin egemen olmadığı devletlerde, hem refahın hem de demokratikleşmenin önündeki en önemli engellerden birisi ortadan kalkmış olmaktadır. Böylece bir bütün olarak halkın daha huzurlu, şeffaf ve katılımcı bir düzende yaşama imkânı ortaya çıkarken, bireylerin de, en başta insan hakları dolayısıyla, maddeten, zihnen ve manen kendilerini özgürce geliştirebilecekleri bir toplumsal ve siyasî düzen içinde hayatlarını sürdürme imkânı ortaya çıkacaktır. Böylece, halkların barış hakkı, bireylerin barış hakkı üzerinde yapıcı bir etkiye bulunmuş olacaktır.

Sonuç

Hem bireylerin hem de halkların ve devletlerin, ulusal ve uluslararası düzeyde barışın korunması konusunda eşit derecede hakları ve sorumlulukları vardır. Barış hakkını hayata geçirmekle yükümlü olan aktörler, en başta, askerî yönden güçlü devletler, tek tek devletler, ve uluslararası örgütlerdir. Bu haktan istifade etmesi beklenen aktörler ise devletler, halklar ve bireylerdir. Barışın bir “hak” olması zaruret arz etmektedir, çünkü tarihî tecrübe göstermiştir ki, daha zayıf normlar ve mekanizmalar hem ulusal hem de uluslararası ölçekte barışın korunması hususunda etkili olmaktan çok uzak kalmış, insanların bu husustaki müşterek kaygıları giderilememiş, ve neticede şiddet ve güvensizlik dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Ne yazık ki, birçok devlet, bugün de geçmişte olduğu gibi, önemli konularda uluslararası hukuk kurallarına ancak ulusal çıkarlarına uygun gördükleri durumlarda uyma eğilimindedirler. Böyle bir tavır içinde olan güçlü devletler, zaman zaman uluslararası örgütleri kendi ulusal ya da bölgesel çıkarlarına alet etmekten de geri durmamaktadır.

Yukarıda ortaya konan pek çok nedenden dolayı, barışın hayâlden gerçeğe dönüşmesi için, çok yönlü bir mücadelenin ortaya konması gerekir. Her şeyden önce insanlığın ortak değerlerine daha fazla vurgu yapılırken, devletler arasında daha fazla işbirliğini teşvik edecek uluslararası mekanizmalar kurulmalıdır. Çatışmalara yol açabilecek uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünü sağlayacak etkili vasıtaların bulunması da zaruret arz etmektedir. Son olarak, dünya halkları arasında ve bireylerin kendi aralarında, eğitim yoluyla, dostluk, sevgi ve kardeşlik duygularını güçlendirecek bir zihniyet dönüşümünü sağlamak için artan bir gayret gösterilmelidir.⁴⁷

⁴⁷ Nastase, *a.g.e.*, s.1222.